

Alpinia rugosa S. J. Chen & Z. Y. Chen (Zingiberaceae) loài bổ sung cho hệ thực vật Việt Nam

Lê Thị Hương^{1,*}, Đỗ Ngọc Đài², Nguyễn Quốc Bình³, Nguyễn Trung Thành⁴

¹Khoa Sinh học, Trường Đại học Vinh

²Khoa Nông Lâm Ngư, Trường Đại học Kinh tế Nghệ An

³Bảo tàng Thiên nhiên Việt Nam, Viện Hàn lâm Khoa học và Công nghệ Việt Nam

⁴Khoa Sinh học, Trường Đại học Khoa học Tự nhiên, Đại học Quốc gia Hà Nội

Nhận ngày 16 tháng 12 năm 2016

Chỉnh sửa ngày 17 tháng 01 năm 2017; Chấp nhận đăng ngày 24 tháng 3 năm 2017

Tóm tắt: Trong quá trình nghiên cứu chi Riềng (*Alpinia* Roxb.) thuộc họ Gừng (Zingiberaceae) ở Bắc Trung Bộ, chúng tôi đã phát hiện và bổ sung loài Riềng lá nhẵn (*Alpinia rugosa* S. J. Chen & Z. Y. Chen) cho hệ thực vật Việt Nam, nâng tổng số loài của chi Riềng (*Alpinia* Roxb.) lên 33 loài.

Từ khóa: Riềng lá nhẵn, chi Riềng, họ Gừng, Thừa Thiên Huế.

1. Đặt vấn đề

Chi Riềng (*Alpinia* Roxb.) là một chi lớn của họ Gừng (Zingiberaceae) có khoảng 230 loài, phân bố chủ yếu ở các vùng nhiệt đới và cận nhiệt đới châu Á [1-4]. Ở Việt Nam hiện biết 32 loài [5-8]. Trong quá trình nghiên cứu ở thực địa và các tài liệu của chi này ở Việt Nam, chúng tôi đã phát hiện được loài *Alpinia rugosa* S. J. Chen & Z. Y. Chen. Đây là loài trước đây chỉ phân bố ở đảo Hải Nam, Trung Quốc vào năm 2012 [9]. Ở Việt Nam loài này được tìm thấy phân bố ở huyện Nam Đông, tỉnh Thừa Thiên Huế, do đó ghi nhận đây là loài bổ sung của chi Riềng (*Alpinia* Roxb.) thuộc họ Gừng (Zingiberaceae) cho hệ thực vật Việt Nam.

2. Vật liệu và phương pháp nghiên cứu

Vật liệu nghiên cứu là các đại diện của chi *Alpinia* Roxb. Ở Việt Nam, bao gồm các mẫu

không được lưu giữ ở Bảo tàng thực vật, Khoa Sinh, Trường Đại học Vinh; Viện Sinh thái và Tài nguyên sinh vật (Viện Hàn lâm Khoa học và Công nghệ Việt Nam),... các mẫu vật thu được trong quá trình điều tra thực địa.

Chúng tôi sử dụng phương pháp hình thái so sánh để định loại. Đây là phương pháp truyền thống được sử dụng chủ yếu trong nghiên cứu phân loại thực vật từ trước đến nay. Dựa vào đặc điểm của cơ quan sinh dưỡng và cơ quan sinh sản, trong đó chủ yếu dựa vào cơ quan sinh sản vì đây là cơ quan ít bị biến đổi dưới tác động của điều kiện môi trường.

3. Kết quả nghiên cứu và thảo luận

Riềng lá nhẵn - *Alpinia rugosa* S. J. Chen & Z. Y. Chen

Mô tả: Thân giả cao 0,5 -1,5 m. Phiến lá hình thuôn, cỡ 25-50 x 4,5-5,5 cm, mặt dưới và hai bên mép phiến lá có nhiều lông tơ, mép phiến lá lượn sóng, phiến lá rất nhẵn, góc phiến

* Tác giả liên hệ. ĐT: 84-982038638.
Email: lehuong223@gmail.com

lá hơi lệch hình tim hay hình nêm, mũi lá nhọn, cỡ 2-3 cm; cuống lá dài 3-7 cm, có nhiều lông; lưỡi lá xẻ hai đầu, dài 0,2-0,5 cm, mép trên có lông rậm, màu nâu đỏ nhạt. Cụm hoa mọc thẳng đứng, dài khoảng 7-11 cm, không phân nhánh; trục hoa có nhiều lông mềm, vàng nhạt. Lá bắc tổng bao màu nâu, cỡ 5-10 x 2-3 cm, sớm rụng; lá bắc màu nâu đỏ, hình trứng rộng, cỡ 1,4-1,7 cm, mép lá bắc con có lông. Cuống hoa dài 3-5 mm, nhiều lông. Đài hoa hình phễu hẹp, phía đầu vát xuống, đầu chia thành 2-3 thùy nông, màu nâu đỏ. Tràng hoa có phần dưới dạng ống, màu trắng, nhiều lông, dài 1,5 cm; trên chia thành 3 thùy, màu trắng, đầu mép trên màu hồng, thùy giữa cỡ 2,5-2,8 x 1,5-1,7 cm; 2 thùy bên hẹp hơn; cánh môi hình trứng rộng, cỡ 4-4,5 x 4,3-4,8 cm, mép màu vàng, nửa dưới màu nâu đỏ, nửa trên có các tia nâu đỏ tỏa ra. Nhị dài 2-2,5 cm; bao phấn dài 1,2-1,4 cm. Nhị lép bên hình dùi dài 5-7 mm. Vòi nhụy dài 3,5-3,7 cm, núm nhụy loe hình phễu. Bầu hình thuôn, dài 5 mm, nhiều lông. Quả nang hình elip, cỡ 1,8 x 2 cm, nhiều lông thô màu trắng. Đài tồn tại trên quả có phần gốc màu đỏ.

Sinh học và sinh thái: Mùa hoa tháng 4-6, mùa quả tháng 5-9. Mọc rải rác trong rừng thứ sinh, rừng hỗn giao tre nứa, dưới tán rừng, ven suối ẩm ở độ cao 200-800 m.

Phân bố: Thừa Thiên Huế (Nam Đông: Hương Lộc, tại tọa độ 16°10'26" vĩ độ Bắc và 107°44'32" kinh độ Đông; Hương Sơn: 16°10'33" vĩ độ Bắc và 107°44'42" kinh độ Đông và ở tỉnh Hải Nam, Trung Quốc.

Mẫu nghiên cứu: Lê Thị Hương (LTH): ND7157, ND7158, ND7155, ND7156, H7151, H7152, H7153, H7154, H71511, H71512.

Giá trị sử dụng: Toàn cây cho tinh dầu. Hàm lượng tinh dầu ở lá, thân giả và thân rễ tương ứng là 0,21; 0,18 và 0,25 trọng lượng tươi.

4. Kết luận

Bổ sung loài Riêng lá nhăn (*Alpinia rugosa* S. J. Chen & Z. Y. Chen) cho hệ thực vật Việt

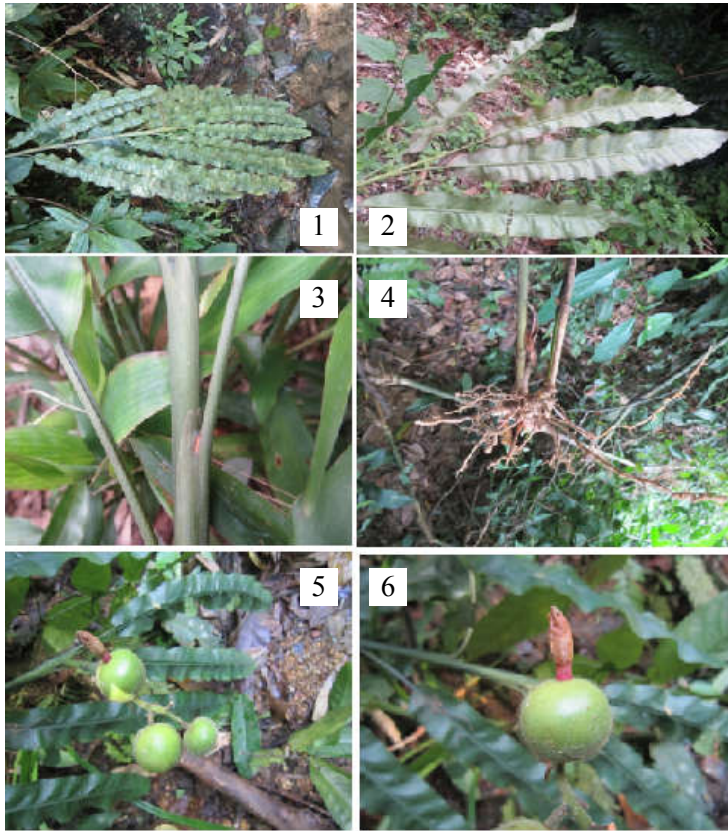
Nam nâng tổng số loài hiện biết của chi Riêng (*Alpinia* Roxb.) ở Việt Nam lên 33 loài.

Lời cảm ơn

Nghiên cứu này được tài trợ bởi Quỹ Phát triển khoa học và công nghệ Quốc gia (NAFOSTED) trong đề tài mã số: 106-NN.03-2014.23.

Tài liệu tham khảo

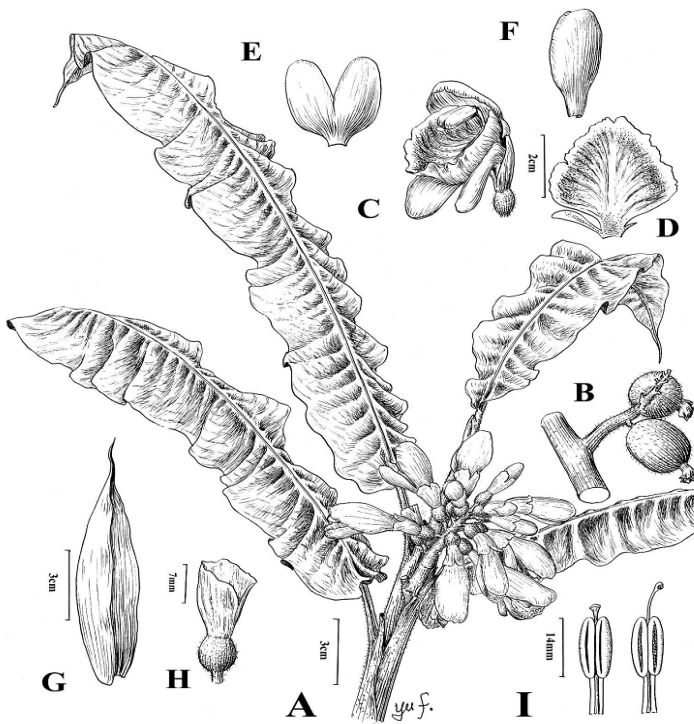
- [1] Larsen K.J.M. Lock H. Maas. P.J.M. Maas. Zingiberaceae. In K.Kubitzki [ed.], The families and genera of vascular plants, 4(1998) 474-495. Springer-Verlag, Berlin, Germany.
- [2] Smith R. M. *Alpinia* (Zingiberaceae): a proposed new infrageneric classification, *Edinburgh Journal of Botany* 47 (1990) 1-75.
- [3] John Kress W., Ai-Zhong Liu Mark Newman and Qing-Jun Li, The molecular phylogeny of *Alpinia* (Zingiberaceae): a complex and polyphyletic genus of gingers, *American Journal of Botany*, 92 (1) (2005) 167-178.
- [4] Wu T., L.K. Larsen. Family Zingiberaceae. In Z.-G. Wu and P. H. Raven [eds.], *Flora of China*, vol. 24, 322-377. Science Press, Beijing, China, and Missouri Botanical Garden Press, St. Louis, Missouri, USA, 2000.
- [5] Nguyễn Quốc Bình, Luận án Tiến sĩ Sinh học, Viện ST & TN Sinh vật, Viện HLKH & CN Việt Nam, Hà Nội, 2011.
- [6] Phạm Hoàng Hộ, *Cây cỏ Việt Nam*, Quyển III, Nxb. Trẻ Tp Hồ Chí Minh, 2000.
- [7] Lee J., T.T. Bach, L.X. Canh, H. Joung, *Useful flowering plants in Vietnam*, Creseed Co. Ltd, Korea, 2013, 130.
- [8] Lê Thị Hương, Trần Thế Bách, Nguyễn Quốc Bình, Lý Ngọc Sâm, Bổ sung loài riêng nhiều hoa (*Alpinia polyantha* D. Fang) cho hệ thực vật Việt Nam, *Tạp chí Khoa học, Đại học Quốc gia Hà Nội*, 31(4S) (2015) 154-157.
- [9] Pu Zou, Yu-Shi Ye, Sen-Jen Chen, Zhong-Yi Chen, and Jing-Ping Liao, *Alpinia rugosa* (Zingiberaceae), a New species from Hainan, China, *Novon*, 22(1) (2012) 128-130.

Ảnh. *Alpinia rugosa* S.J.Chen & Z.Y.Chen

1. toàn cây;
2. mặt dưới lá;
3. bẹ lá;
4. rễ;
- 5-6. thân mang cụm quả và quả

(Ảnh Lê Thị Hương, Thừa Thiên Huế: Nam Đông, 2015)

Hình 1. *Alpinia rugosa* S.J. Chen & Z.Y. Chen

- A. cành mang lá và cụm hoa;
- B. quả;
- C. hoa;
- D. cánh tràng;
- E. lá bắc nhỏ;
- G. lá bắc lớn;
- H. bầu; I. chi nhị và bao phấn

(hình theo Pu Zou *et al.*, 2012)

Alpinia rugosa S.J.Chen & Z.Y.Chen A New Record for Flora of Vietnam

Le Thi Hương¹, Do Ngoc Dai², Nguyen Quoc Binh³, Nguyen Trung Thanh⁴

¹*Faculty of Biology, Vinh University*

²*Faculty of Agriculture, Forestry and Fishery, Nghe An College of Economics*

³*Vietnam National Museum of Nature, Vietnam Academy of Science and Technology, Hanoi*

⁴*Faculty of Biology, VNU University of Science*

Abstract. *Alpinia* Roxb. is the largest genus in the Zingiberaceae and comprises ca. 230 species across tropical and subtropical Asia. There are 32 species of *Alpinia* in Vietnam. In this paper, we reported *Alpinia rugosa* S. J. Chen & Z. Y. Chen in Viet Nam. It is a new record for flora of Vietnam. Pseudostems 0.5-1.5 m. Leaf blades oblong, 25-50 x 4.5-5.5 cm, adaxially glabrous, abaxially densely pubescent, extremely rugose; base deeply cordate or overlapping, slightly oblique; ligules ca. 0.2-0.5 cm; petioles 3-7 cm. Racemes erect, 7-11 cm, bracts brown, 5-10 x 2-3 cm; pedicels 3-5 mm. Calyx red-brown, tubular, 1.4-1.7 cm, apex 2- or 3 cleft; corolla tubular, white, pubescent, ca. 1.5 cm; the 2 lateral corolla lobes 2.5-2.8 cm x 1.5-1.7 cm; labellum orange, tinged with red, ovate, ca. 4-4.5 x 4.5-4.8 cm; staminodes subulate and short; stamen ca. 2.3-2.5 cm, anther ca. 1.2-1.4 cm; ovary oblong, ca. 5 mm, densely yellow hirsute, style ca. 3.5-3.7 cm, stigma cupulate; capsule ellipsoid, 1.8-2 cm. The species is found in Thừa Thiên Huế province (Nam Đông district: Hương Lộc and Hương Sơn communes). The specimens are preserved in the Herbarium of the Biology Vinh University and Herbarium of Vietnam Museum National (VNMN).

Keywords: *Alpinia rugosa*, *Alpinia*, Zingiberaceae, Thua Thien Hue.